

**LINGVOKULTUROLOGIYA VA PAREMIOLOGIYAGA OID NAZARIY
YONDASHUVLAR.**

Nuritdinova Sh.X.

Far.DU, Chet tillari kafedrasida o‘qituvchisi

Bugungi kunda til va madaniyatning o‘zaro aloqasini o‘rganish dunyo tilshunosligida dolzarb yo‘nalishlardan biriga aylangan. Xususan, lingvokulturologiya tilda aks etgan madaniy mazmun va qadriyatlarni tadqiq etuvchi soha bo‘lsa, paremiologiya esa xalq maqollari orqali milliy dunyoqarash va ijtimoiy qadriyatlarni o‘rganadi. Biz ana shu ikki yo‘nalishning nazariy asoslarini tahlil qilib, nemis tilidagi maqollarda oilaviy qadriyatlarning ifodalanishi misolida lingvokulturologik va paremiologik yondashuvlarning kesishuv nuqtalari yoritishga xarakat qilamiz.

Lingvokulturologiya tilni madaniyat fenomeni sifatida o‘rganuvchi integrativ fan sohasi bo‘lib, til va madaniyatning uzviy aloqasini kompleks tarzda tadqiq etadi¹¹. Tadqiqotchilar tilni nafaqat aloqa vositasi, balki xalqning milliy tafakkuri va mentaliteti ifodasi deb biladilar. Masalan, nemis olimi V. fon Humboldt har bir xalq tili o‘ziga xos “dunyoni idrok etish va tafakkur organi” ekanini ta’kidlagan edi¹². Unga ko‘ra, har bir til alohida milliy dunyoqarashni shakllantiradi va til orqali xalqning ruhiyati namoyon bo‘ladi. Gumboldt g‘oyalari hamohang tarzda amerikalik tilshunoslar E. Sapir va B. Uorf ham til tafakkurga ta’sir ko‘rsatishini nazariy jihatdan asoslab, Sapir-Uorf gipotezasini ilgari surdilar. Bu g‘oyalarning ildizi bir bo‘lib, ya’ni til va madaniyat bir-biri bilan chambarchas bog‘liqdir.

Lingvokulturologiya mustaqil fan yo‘nalishi sifatida XX asr oxirlarida rus tilshunosligida shakllandi. Rus tilshunos olimi V.V.Vorob‘ev 1990-yillarda ilk bor “lingvokulturologiya” atamasini ilmiy muomalaga kiritib, uni til va madaniyatning o‘zaro ta’sirini yaxlit tizim sifatida o‘rganish deb ta’riflagan¹³. Vorob‘ev tilshunoslikning bu yo‘nalishini insoniyat madaniy merosini til vositasida talqin etuvchi metodologiya sifatida ishlab chiqdi. Keyinchalik V.N.Teliya boshchiligidagi Moskva frazeologik maktabi til va madaniyatning sinxron o‘zaro aloqasini chuqur tadqiq etib, lingvokulturologiya rivojiga katta hissa qo‘shdi¹⁴. Xususan, Teliyaning izlanishlarida madaniy ma’no va konnotatsiya masalalari hamda frazeologizmlarning madaniy semantikasi atroflicha yoritilgan. Yana rus olimi Yu.S.Stepanov milliy madaniyat uchun muhim bo‘lgan asosiy tushunchalar – konseptlar –

¹¹ Маслова В.А. Лингвокультуроология. Учебное пособие для студентов высших учебных заведений. – М.: Академия, 2001. – С. 8. (208)

¹² Rakhimova A.E., Mukhamadiarova A.F., Tarasova F.Kh. Linguistic and cultural characteristics of proverbs describing family relations in the german linguistic picture of the world // Humanities & Social Sciences Reviews, 2019. – Vol. 7. – No. 6. – P. 1048-1055.

¹³ Воробьев В. В. Лингвокультуроология: теория и методы. – М.: Изд-во Росс. ун-та Дружбы народов, 1997. – С. 32. (331)

¹⁴ Телия В. Н. Русская фразеология: семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М.: Языки русской культуры, 1996. – 284 с.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILY TAFAKKUR VA INNOVATSION G‘OYALAR

haqida “rus madaniyatining konstansiyalari” nomli asarini yaratib, lingvokulturologik tadqiqotlarga yangi yo‘nalish berdi. Shu tariqa, rus tilshunosligida lingvokulturologiya til va madaniyat chorrahasidagi fan sifatida shakllandi va til birliklarida milliy-madaniy mazmuni tadqiq etish metodikasini ishlab chiqdi¹⁵.

G‘arb tilshunosligida lingvokulturologiyaga muqobil yo‘nalishlar ham mavjud. Masalan, antropologik lingvistika va madaniy lingvistika sohalari turli tillarda madaniy modellarning til vositasida aks etishini o‘rganadi¹⁶. Polyak tilshunos olimi (asli avstraliyalik) Anna Wierzbicka esa madaniy kalit so‘zlar konsepsiyasini ishlab chiqib, turli tillardagi muhim tushunchalarni qiyosiy tahlil qiladi. Wierzbicka tadqiqotlarida har bir xalq tilida o‘sha xalq uchun ahamiyatli bo‘lgan leksik birliklar – masalan, erkinlik, adolat, oilaviy burch kabi tushunchalar – maxsus madaniy mazmunga ega ekanligi ko‘rsatiladi¹⁷. G‘arb va rus olimlarining bu boradagi qarashlarini qarama-qarshi qo‘yishdan ko‘ra, ularni bir-birini to‘ldiruvchi yondashuvlar deb tushunish lozim. Chunki barcha tadqiqotchilar til xalqning qadriyatlar ko‘zgusi ekanini e‘tirof etadilar.

Til va madaniyat birligini o‘rganishda “dunyoning lingvistik manzarasi” tushunchasi muhim o‘rin tutadi. Masalan, nemis tilshunos olimi Leo Vaysgerber ilk bor “tilda dunyo manzarasi” atamasini fanga kiritib, har bir til o‘z egalari ongida muayyan olam tasvirini shakllantirishini ta’kidlagan¹⁸. Uning fikricha, ona tilini egallash jarayonida kishilar jamiyatining qadriyatlar tizimi va dunyoqarashini bolalikdan ong ostiga singib boradi. Bu qarash aslida Gumboldt va Sapir-Uorf g‘oyalarining davomi deb aytish mumkin. Xususan, Vaysgerber til vositasida avloddan-avlodga o‘tuvchi yashirin bilimlar va madaniy qarashlar majmuini tasvirlab bergan bo‘lsa, rus olimi N. Alefirenko ham “lingvomadaniy kod” nazariyasida til orqali beriladigan axborotning yashirin madaniy qatlamiga e‘tibor qaratgan. Shunday qilib, lingvokulturologiya fanining shakllanishi G‘arb (Humboldt, Wierzbicka kabilar), rus (Vorob‘ev, Karaulov, Teliya kabilar) va boshqa milliy ilmiy maktablar yutuqlarini o‘zaro boyitdi. Oilaviy qadriyatlar kabi mavhum tushunchalarni til vositasida tadqiq etishda aynan lingvokulturologiya nazariyasi mustahkam asos bo‘la oladi. Zero, ushbu yondashuv til birliklari ortidagi madaniy mazmuni – tarixiy an‘ana, urf-odat va qadriyatlarni – ilmiy izohlashga xizmat qiladi.

Xulosa

Xulosa o‘rnida shuni ta’kidlash joizki, lingvokulturologiya va paremiologiya bugungi tilshunoslikning o‘zaro yaqin, bir-birini to‘ldiruvchi ikki muhim yo‘nalishidir. Lingvokulturologiya til orqali xalqning madaniy merosi, dunyoqarashi va milliy tafakkuri

¹⁵ Степанов Ю.С. Константы: Словарь русской культуры. – М.: Языки русской культуры, 1997. – 824 с.

¹⁶ Sharifian F. Cultural linguistics: cultural conceptualisations and language. - Amsterdam; Philadelphia: John, 2017. – P. 171.

¹⁷ Wierzbicka A. Understanding Cultures through Their Key Words: English, Russian, Polish, German, Japanese. – New York, Oxford: Oxford university press, 1997. – P. 317; Cliff G., Wierzbicka A. Discourse and Culture. In Teun A. van Dijk (ed.), Discourse as Social Interaction. – London: Sage Publications, 1997. – P. 231-259.

¹⁸ Weisgerber L. Sprache und geistige Gestaltung der Welt // Präsidium des Pädagogischen Hochschultages [Hrsg.]; Geschäftsstelle des Arbeitskreises Pädagogischer Hochschulen [Hrsg.]: Didaktik in der Lehrerbildung. Bericht über den vierten Deutschen Hochschultag vom 7. bis 10. Oktober 1959 in Tübingen. – Weinheim: Beltz, 1964. – S. 5-16

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G‘OYALAR

qanday aks etishini o‘rgansa, paremiologiya esa maqollar misolida ana shu madaniy qatlamlarning eng ixcham, ammo chuqur mazmunli ko‘rinishlarini tahlil qiladi. Gumboldt, Sapir–Uorf, Wierzbicka, Vorob’ev, Teliya kabi olimlarning nazariy qarashlari shuni ko‘rsatadiki, til va madaniyat birligisiz xalq mentalitetini to‘liq anglab bo‘lmaydi.

Nemis tilidagi maqollarda oilaviy qadriyatlarning ifodalanishi esa bu ikki yondashuvning kesishuv nuqtasini yaqqol namoyon etadi. Maqollar orqali avloddan-avlodga o‘tib kelayotgan axloqiy mezonlar, ijtimoiy rol va majburiyatlar, oila institutining jamiyatdagi o‘rni kabi qadriyatlar tilning semantik va madaniy qatlamida mustahkam o‘rin egallagan. Shunday ekan, lingvokulturologik va paremiologik tahlil nafaqat til birliklarining ma‘nosini ochishda, balki xalqning madaniy identiteti va dunyoqarashini yoritishda ham muhim ilmiy ahamiyatga ega. Ushbu nazariy yondashuvlar kelgusida oilaviy qadriyatlar kabi mavhum tushunchalarni qiyosiy va kompleks tadqiq etishda mustahkam metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Маслова В.А. Лингвокультурология. Учебное пособие для студентов высших учебных заведений. – М.: Академия, 2001. – С. 8. (208)
2. Rakhimova A.E., Mukhamadiarova A.F., Tarasova F.Kh. Linguistic and cultural characteristics of proverbs describing family relations in the german linguistic picture of the world // Humanities & Social Sciences Reviews, 2019. – Vol. 7. – No. 6. – P. 1048-1055.
3. Воробьев В. В. Лингвокультурология: теория и методы. – М.: Изд-во Росс. ун-та Дружбы народов, 1997. – С. 32. (331)
4. Телия В. Н. Русская фразеология: семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М.: Языки русской культуры, 1996. – 284 с.
5. Степанов Ю.С. Константы: Словарь русской культуры. – М.: Языки русской культуры, 1997. – 824 с.
6. Sharifian F. Cultural linguistics: cultural conceptualisations and language. - Amsterdam; Philadelphia: John, 2017. – P. 171.
7. Wierzbicka A. Understanding Cultures through Their Key Words: English, Russian, Polish, German, Japanese. – New York, Oxford: Oxford university press, 1997. – P. 317; Cliff G., Wierzbicka A. Discourse and Culture. In Teun A. van Dijk (ed.), Discourse as Social Interaction. – London: Sage Publications, 1997. – P. 231-259.
8. Weisgerber L. Sprache und geistige Gestaltung der Welt // Präsidium des Pädagogischen Hochschultages [Hrsg.]; Geschäftsstelle des Arbeitskreises Pädagogischer Hochschulen [Hrsg.]: Didaktik in der Lehrerbildung. Bericht über den vierten Deutschen Hochschultag vom 7. bis 10. Oktober 1959 in Tübingen. – Weinheim: Beltz, 1964. – S. 5-16